

**SIMONO DAUKANTO ISTORIOGRAFIJOS
„PASAKOJIMAS APIE VEIKALUS LIETUVIŲ TAUTOS SENOVĖJE“
SPAUSDINIMO PRŪSUOSE ISTORIJA**

Roma Bončkutė

XIX a. pabaigoje visuomenės brandumą, sąmonėjimą, pasirengimą permainoms žymi ir susidomėjimas Lietuvos istorija, lietuviškai rašytais tekstais. Kilęs susirūpinimas Lietuvos politine ateitimi subrandino poreikį turėti savo tautos istoriją. Amžiaus pabaigoje dar buvo gyvi tie, kurie daugiau ar mažiau pažinojo Simoną Daukantą, buvo matę, skaitę jo darbų. Tuo metu dar pas kurį nors šviesuolį galėjo būti išlikęs 1845 m. spausdinto veikalas „Būdas senovės lietuvių, kalnėnų ir žemaičių“ tomelis. Skaitytojui galima priminti, kad istorikui gyvam esant iš jo istoriografinių veikalų tik ši kultūros istorijos knyga, parašyta „Istorijos Žemaitiškos“ pagrindu, ir tebuvo išleista. Pats svarbiausias Daukantui buvęs veikalas – „Istorija Žemaitiška“ (užbaigta prieš 1835 m.) – iki 1893 m. gulėjo rankraštyje. Rankraščiuose (išliko originalo I dalis ir du nuorašai) tebebuvo ir minėto veikalas perdirbinys „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“¹ (užbaigimo data apie 1854 m.). Todėl galima įsivaizduoti, kaip XIX a. pabaigoje, išaugus susidomėjimui istorija, buvo troškama gauti ką nors iš Daukanto raštų paskaityti, kaip galėjo būti nusirašinėjamos gražiosios istorijos vietos, kaip iš lūpų į lūpas buvo perduodama informacija, interpretacijos apie pirmojo lietuvių istoriko tekstus. Tiesa, kai kurie šviesuoliai Daukanto kūrybos galėjo būti paskaitę iš veikalų ištraukų publikacijų, tačiau didžia dalimi išverstų į lenkų ar vokiečių kalbas.

Taigi Simono Daukanto istoriografiniai veikalai tarsi užburti sunkiai skynėsi kelią į platų skaitytoją. Istorikas paliko savo giminaičiams saugoti kelių šimtų centnerių svorio rankraščių, išrašų, užrašų, knygų skrynią, kurios lobiai iki šiol dar nėra visi išsamiai peržiūrėti, dar daugelis įdomių tekstų laukia savo eilės. Simboliška yra tai, kad Daukanto darbai po jo mirties pirmiausia buvo atspausdinti Prūsijoje, o ne Didžiojoje Lietuvoje. Daukantas buvo vienas pirmųjų, kuris ne tik gyrė Mažosios Lietuvos raštų kalbą, bet ir pats daug ką iš jos rašybos perėmė. XIX a. pradžioje, kada Didžioji Lietuva dar vengė didesnių kontaktų su Mažąja Lietuva, Daukantas kūrė modernesnę raštų kalbą atsižvelgdamas būtent į Mažosios Lietuvos raštiją.

Uždraudus spaudą, Didžiosios Lietuvos „apšviestunija“ (Jono Šliūpo žodis) stengėsi religines, didaktines knygeles atspausti Prūsijoje, o apie stambesnių veikalų išleidimą buvo tik svajojama. Sunkiai sekėsi katalikams pripažinti protestantų pranašumą. Vaizdžiai apie tai rašoma „Aušroje“: „Dabar jau pradeda pamazu Prusu lietuviai ir Maskolijos lietuviai su vienas kitu susiartinti. Pirmą budavo nevien rubezius lig koks neperlipamas muras, bet dar ir ju tikejimas. Dabar jau iš palengvo szitas paskutinis muras griuva szirdziu vienibę negali arditį“².

Tautos gyvenimo dinamikoje kas keli dešimtmečiai pasikartoja susirūpinimas istorija, tautine kalba. Antai klausimai, kuriuos iškėlė aušrininkai, prieš 50 ir daugiau metų buvo aptarti Simono Daukanto veikaluose. Jonas Basanavičius beveik Daukanto žodžiais kalba: „ir mes, lietuviai šios galdynės, turime pavyzdį gerų sūnų senovės Lietuvos; todėl pirmųjų pirmiausia turime pažinti jų senovišką gyvenimą, būdą, dabą ir tikyba, jų darbų ir rūpesčius“ (Apie istorijos žalą ir naudingumą). Artėjant Daukanto 100-osioms metinėms, t. y. prieš 1893 m., buvo sukrusta, kaip deramai paminėti Lietuvos Herodoto jubiliejų. Užsieniuose sumodernėje, išsimokslinė aušrininkai ieškojo, kaip ir Daukantas, savo šaknų. Šliūpas knygelėje „Lietuvystės praeite, dabartis ir ateitis“ rašo: „apie neatbutiną reikalingumą suprasti vertę tautos darbų pereinant ir dabartiniuose laikuose, idant lietuvystėje galetu išsivystyti iš vystyklų kudikystės ir silpnybės“³. Daukantas pradėjo nuo Antikos autorių vertimų ir sekimų, o aušrininkai pradėjo nuo jo. Patyrinėjus Šliūpo, Basanavičiaus tekstus,

matyti daukantiškoji istoriografinė leksika, kai kurios idėjos. Ir tik vėliau, iš Daukanto išmokę teksto kūrimo būdų, jie atitrūko nuo savojo pirmtako ir rašė savarankiškiau.

Trumpai tariant, XIX a. pabaigoje jau sunku buvo gauti ką nors Daukanto paskaityti, o poreikis buvo didžiulis. Žmonių smalsumą paskaityti istoriko darbus galbūt skatino klaidžiojantys pasakojimai apie istoriko ir vyskupo nesėkmingą draugystę. Apie poreikį ne tik garbinti, bet ir tyrinėti tautinį genijų galima paskaityti ne viename to meto leidinyje. Štai 1885 m. „Aušros“ jungtiniame 2 ir 3 numerįje telšiškis rašo apie tai, kaip kunigas Ignotas Vaišvila pastatė istorikui antkapį, ir prideda: „Aš turiu viltį, kad Lietuvėi nėkadoms neužmirsz darbus Daukanto dėlei gero tėvynės suteiktus ir kaipo ženklą savo geros pomėties apie padėjusius savo gyvastį per darbus naudingus viengencziams sudėję pinigūs įsteigs dar daug didesnį paminklą garsingam Daukantui“⁴.

Iki šiol nebuvo detaliau aptarta Daukanto veikalo „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“⁵, išleisto Prūsuse 1893 m., spausdinimo istorija⁶, Šliūpo pasidaryto nuorašo likimas, spausdinto teksto santykis su rankraščiu. Šio straipsnio tikslas – atkurti spausdinimo genezę, išanalizuoti spausdinto „Pasakojimo“ ir originalo teksto santykį.

Daukanto rankraščiuose likę darbai tęsėsi per kelis tūkstančius puslapių. Nuo pat veikalų užbaigimo, kaip rodo atkurta rankraščių istorija⁷, tiek Didžiojoje Lietuvoje, tiek svetur sunku buvo rasti rėmėją, kuris galėtų juos išleisti. Kaip galima spėti iš tam tikrų istoriko biografijos faktų, pirmojo veikalo „Darbai senųjų lietuvių ir žemaičių“ rėmėjas turbūt galėjęs būti grafas Jurgis Pliateris. Tačiau jo ankstyva mirtis sutrukdė išspausdinti „Darbus“, o tada šis veikalas išaugo iki „Istorijos Žemaitiškos“. Šio rankraščio paviešinimui svarbus buvo Kretingos vienuolynas, o ypač Ambraziejus Jurgis Pabrėža. Tai, kad Pabrėža surado Juozą Butavičių, kuris prieš 1835 m. perrašė istorijos rankraštį, keisdamas jo ortografiją ir kalbą⁸, galėtų rodyti stambaus veikalo skelbimo siekių pradžia, pinigų paieškas. Kretingoje nepavykus rasti rėmėjų, buvo pradėta derėtis su Motiejumi Valančiumi, kuris, tapęs vyskupu, galėjo lemti istorijos išleidimą. Tačiau Valančius, geriau pažindamas būsimą skaitytoją, atsižvelgdamas į sudėtingą rankraščio rašybą, kalbą, iš pradžių liepė jį suredaguoti. Taip gimė „Pasakojimas“.

Taigi to meto Lietuvoje, ypač sustiprėjus Žemaičių vyskupystei, kunigai lėmė lietuviškosios bažnytinės ir pasaulietinės liaudiškosios kultūros raidą. Daukanto draugystė su įtakingais kunigais, be abejo, davė vaisių. Atrodo, Jono Krizostomo Gintilos užsakymu buvo padarytas „Darbų“ rankraščio nuorašas, datuojamas 1830 m.⁹ Vėliau ryšiai su Pabrėža lėmė ne tik „Istorijos Žemaitiškos“ rankraščio kopijavimą. Toje pat vienuolyno aplinkoje buvo perrašyti du Daukanto vertimai: „Gyvatos didžiųjų karvaidų senovės“, „Rubinaičio Peliūzės gyvenimas“¹⁰. Tačiau, kaip rodo „Istorijos Žemaitiškos“ nuorašas, kritiškas Pabrėžos atsiliepinimas apie Daukanto vertimą „Gyvatos didžiųjų karvaidų senovės“¹¹ bei apie parengtą maldaknygę „Maldos Katalikų“ (1842)¹², jūdviųjų požiūris į rašomąją kalbą gerokai skyrėsi. Todėl galbūt Daukantas, nusivylęs kretingiškiais, palinko į Valančių, nes šis kurį laiką tikrai atrodė sužavėtas istoriko darbais, juo sekė¹³, o tapęs vyskupu žadėjo ir stiprią paramą. Ir kunigas Ignas Vaišvila, pas kurį gyvendamas istorikas ir mirė, sako: „Aš pats 50 rublių pridėjau norėdamas, kad Lietuvos istorija būtų perspausdīta, nes Daukanto sveikatos gailėjaisi“¹⁴.

Tačiau neretai tie, kurie būtų galėję paremti Daukanto tekstų išleidimą, turėjo savo rimtų argumentų prieš. Štai 1882 m. Jonas Šliūpas laiške savo broliui rašo: „Kaip išduoti veikalus Daukanto, klausė manęs kunigai. Aš tariau: taip, kaip jo parašyta. Jie gi nelabai ant to sutinka. Kaip ten nebūtų, jie man davė valę, jei aš pamatysias, kad verta esą visą veikalą išspausdinti, tai perrašes aš galėsiąs tai padaryti, o jei nebūtų verta, jei užtikčiau klydžių arba vietų, kurios yra gražiai parašytos pas Narbutą ir kitus istorijos raštininkus, tai, apleidęs, kad išduočiau tiktai gerąsias vietas ir prakilniąsias“¹⁵. Kaip sakė Vaišvila, „tokia buvo prie lietuvių apatija“¹⁶, kad geriau tuo laiku visiems atrodė lenkiškai knygas spausdinti ir skaityti negu Daukanto *žmudzka* kalbą skaitant kankintis.

Taigi ilgą laiką Lietuvoje tebuvo tik kunigai, kurie galėjo rūpintis Daukanto veikalų leidyba, ieškoti rėmėjų. Tačiau aukštėliau pacituota iškalbinga Šliūpo citata tarsi apibendrina visas jų „pas-tangas“. Kaip rašo Ieva Šenavičienė, „pagrindinė dvasininkijos energija čia [Varniuose] buvo skiriama ne istoriškai savitos lietuvių kultūros kūrimui, o katalikybės stiprinimui ir religinės praktikos plėtojimui“¹⁷. Be to, Daukantas daugeliui vietinių šviesuolių buvo svetimas, petrapilietis, priklausęs, kaip aušrininkų laikais sakyta apie siekusius lietuvių kalbos viešpatystės, „žmudzka sekta“. Galbūt todėl nestebina, kad XIX a. antrojoje pusėje labiausiai jo palikimo skelbimu rūpinosi čekas Leonidas Geitleris, 1875 m. paskelbęs ištrauką iš „Būdo“; peterburgiškis Eduardas Volteris, rūpi- nęsis „Istorijos Žemaitiškos“ leidimu. Tiesa, svetimųjų susidomėjimas Daukanto kūryba ir lietu- viams kartais sukeldavo nepatogumo jausmų. Antai Antanas Baranauskas, Hugo Weberio paklaus- tas apie Daukanto raštus, sakė, kad jam jo „kalba nemėgia“.

Beveik apie kiekvieną Daukanto rankraštį ir jo kelią pas skaitytoją galima parašyti po straips- nį. Štai „Pasakojimo“ spausdinimo pradžia, galima sakyti, prasidėjo nuo nuorašų, vėliau – 12 sky- rėlių paskelbimo 1893 m. Prūsijoje, o galiausiai visas buvo išspausdintas tik 1976 m.

Kaip buvo minėta, „Pasakojimo“ tekstų buvo keli. „Pasakojimo“ autografo išliko, kaip sakyta, tik pirma dalis. Originalas yra gerokai taisytas. Rankraštį daug taisė ne tik autorius, originale yra ir Valančiaus ranka rašytų įrašų. Galima manyti, kad dėl įklijų, kitų gausių taisyčių buvo nutarta, jog norint jį publikuoti būtina perrašyti. Yra išlikęs „Pasakojimo“ pirmasis nuorašas (toliau – P-1), at- liktas turbūt pačiam Daukantui užsakius, nes jame palyginti nedaug nutolimo nuo originalo teksto, išlaikyti Daukanto žemaitiškumai, galbūt nurašinėtojas buvo jo tarmės atstovas. Pasitaikantys „Pa- sakojimo“ ir P-1 neatitikimai tereiškia visiems nurašinėtojams būdingus apsirikimus – raidžių, žo- džių, diakritinių ženklų praleidimus, sumaišymus. Tačiau Daukantas, Vaišvilos liudijimu, atrodo, šį nuorašą sukritikavo, nes „jo juodrankis bus geresnis už aną klaidomis perrašytą“¹⁸. Tai galėjo vykti apie 1855 m., kada Daukantas pirmą kartą išsikėlė iš Valančiaus pas Vaišvilą.

Pagerėjus vyskupo ir istoriko santykiams, atrodo, buvo nuspręsta „Pasakojimą“ spausdinti, bet dar kartą pataisius. Antai autografe yra Valančiaus įrašų *jest wyzej*. Pastabų pobūdis rodytų, jog vyskupas primygtinai siekė teksto paprastinimo. Pataisytą rankraštį buvo nuspręsta perrašyti. Taip atsirado „Pasakojimo“ antrasis nuorašas (toliau – P-2). Pačiame nuoraše taip pat yra Valančiaus taisyčių (*anturiejima* į *neturiejima*, *bet* į *tecziaus*, *stembti* į *stengti*), kurie liudija didelę vyskupo teksto priežiūrą ir kritiką. Atrodo, antrasis nuorašas galėtų būti datuojamas apie 1857 m. Šis nuora- šas yra rašytas ketvirtinio formato vienodos rūšies popieriuje ir įrištas į du tomus. Nuoraše yra Daukanto taisyčių, atliktų juodos spalvos rašalu, tokiu pat kaip ir vertimo „Rubinaičio Peliūzės gy- venimas“ nuoraše. Tarp „Pasakojimo“ ir P-2 yra nemažų skirtumų. Perrašant „Pasakojimą“ Valan- čius, matyt, bus pasiūlęs savo perrašinėjimo principus. Be faktinių klaidų, kurių pasitaiko kiekvieno nuorašo tekste ir kurios yra susijusios su Daukanto braižo ypatumais, nurašinėtojo išsiblaškimu bei nuovargiu ir gali būti atstatytos konjektūrų būdu, P-2 II dalyje yra didelių nukrypimų nuo originalo, atsiradusių tik sąmoningai nusistačius keisti originalo tekstą. Tikėtina, kad viena iš istoriko ir vys- kupo susipykimo priežasčių ir buvo griežta „Pasakojimo“ teksto cenzūra.

Daugiau „Pasakojimo“ nuorašų, kurie būtų išlikę ir turėtų Daukanto ranka rašytų įrašų, nėra.

1882 m. Jonas Šliūpas, išmestas iš Maskvos universiteto, persikėlė mokslų tęsti į Peterburgą. Ten, matyt, ir sužinojo, kur galima gauti Daukanto rankraščių. Štai 1882 m. birželio mėn. jis laiške broliui Stanislovui rašo, jog užsuko į Kauną, kad „pasijautotų“ apie veikalus Daukanto¹⁹. Tačiau čia buvo saugomas ne vienas Daukanto „Pasakojimo“ tekstas. Kauno kunigų seminarijos bibliote- koje po Daukanto mirties klebonas Ignotas Vaišvila perdavė istoriko „Pasakojimo“ autografo išli- kusia pirmą dalį. Anksčiau paminėtos antrojo nuorašo abi dalys taip pat buvo Valančiaus, arba se- minarijos bibliotekos, nuosavybė. Autografa buvo pareikalauta iš Vaišvilos paimti, matyt, todėl, kad perrašinėtojas greičiausiai buvo vyskupo paskirtas, ir teisėtai manyta, jog rankraštis yra seminarijos nuosavybė.

Toliau iš Šliūpo laiškų sužinome ir daugiau apie pasirengimą išleisti „Pasakojimą“.

Šliūpas laiške, rašytame Vatroslavui Jagičiui, nupasakoja, kaip jam sekėsi gauti Daukanto rankraštį: „Praėjusią vasarą [1882] viešėdamas Kaune per dvi su viršumi nėdėli, aš pasistengiau išgauti rankraščius Daukanto iš seminarijos, namo man jų nedavė, bet po ilgo klupiniavimo kunigai man daleidė persirašyti pačioje seminarijoje, taigi aš pirmąjį pėdą (tomą) „Apsakinėjimo apie veikalus lietuvių tautos“ žodis į žodį persirašiau ir stengiausi nieko nei ant nagučio galo neperkreipti“²⁰. Atkreiptinas dėmesys, kad Šliūpas pamini, jog persirašinėjo iš „pirmojo pėdo“. Daukanto autografo tituliniam lape nėra įrašo, jog tai pirmoji dalis. Kyla abejonės, ar Šliūpas matė autografa, galbūt jam buvo prieinamas tik į du toms surašyto veikalo nuorašas, kurį nuorašo saugotojai galėjo laikyti lygiaverčiu originalui ar net geresniu, nes vyskupo aprobuotu?!

Iki šiol nepavyko rasti Šliūpo atlikto „Pasakojimo“ nuorašo. Tad negalima pasakyti, iš kurio teksto, originalo ar P-2, Šliūpas persirašinėjo. Tačiau iš jo laiškų galima sužinoti, kokiais principais ketinta parengti „Pasakojimo“ tekstą spausdinimui.

Šliūpas laiške broliui rašė: „Aš apsidūmojau: man pasirodė, kad tai būtų ne visai gerai – sukapti kieno mislę į šmotelius ir sklypus mislės duoti graužti žmonėms; man pasirodė, kad bus geriaus autorių, kaip yra, išspausdinti, o prie to ant galo pridurti persergėjimus ir kritiką apie visą veikalą“²¹. Taigi Šliūpas buvo pasiryžęs leisti mokslinį (dokumentinį) leidimą, išlaikant autentišką tekstą, pridėdam tekstologinius komentarus.

Iš Šliūpo laiško taip pat akivaizdžiai matyti, jog tarp to meto šviesuolių nebuvo vienos nuomonės, kaip spausdinti senesnius tekstus, kokią išlaikyti rašybą, kalbą. „Dar buvo užmetę klausimą apie tai, kokiomis raidėmis jo veikalus išspausdinti. Jaunius, kunigas, rokavo, kad reikia įvesti naująją rašybą, bet užlaikyti povyzių formų, kaip jos yra Daukanto veikaluose. Aš ir ant to nesutikau. Aš taip sakiau, jeigu vietoj dijvas, pijnas, rašysiu dievas, pienas, tai čia lietuviai skaitys taip, kaip mes kad ištariame; tai kam gi tada nepertaisyti ir kitų formų pagal taisykles gramatikos ir pagal tai, kaip reikalauja naujasis rašliavos mūsų padėjimas. Jeigu darome vieną daiktą, tai jau turime padaryti ir kitą“²².

Toliau iš Šliūpo laiškų sužinoma, jog jis 1882 m. ieškojo rėmėjų persirašytam tekstui paskelbti. Jau anksčiau cituotame laiške Jagičiui jis rašo: „Dabar aš ketinu tai vis perveizdėti, nuosaikiai pagal Daukanto rašybą perrašyti ir, kaip priguli, ant spausdinimo pataisyti. Taigi ar galėčiau Tamsotos prašyti, kad teiktumėsi paklabinti, ar universitetas nenorės tą knygą savo manta apgarsinti“²³. Atkreiptinas dėmesys į žodžius „pagal Daukanto rašybą perrašyti“. Sunku pasakyti, ką Šliūpas turėjo galvoje. Ar jis savo juodraščių norėjo atidžiai sutvarkyti, ar vis dėlto jis žinojo, jog nurašinėjo iš nuorašo, kuriame būta pakeitimų?

Nei 1882 m., nei šiek tiek vėliau Šliūpas „Pasakojimo“ nepaskelbė. Jis 1883 m. „Aušros“ antroje numeryje, tęsdamas pasakojimą apie Daukantą, rašė: „Teipogi cze turiu pridurti, kad jis apie 1850 m. paraszė itin pľaczei istoriją musų gentės. Ta istorija patolei gulėjo rankrasztyje Kauno seminarijôs knyginėj; pirmąkę dalį jo istorijôs asz ketinu, jeigu man isznesz sweikata ir turtas, kitą metą iszspausdinti ir teip padaryti prieinama dēlei wis akywujų (akyhujų) Lietuwit. O lengwa – palengwa asz ir kitas jôs dalis apgarsinsiu“²⁴. Tačiau Šliūpui nepavyko paskelbti nusirašytųjų dalių, o kol nežinomas jo nuorašas, tol negalima pasakyti, iš kurio rankraščio, autografo ar nuorašo, buvo perrašinėjama.

1891 m. „Pasakojimo“ I dalį, t. y. autografa, saugotą Kauno kunigų seminarijos bibliotekoje, paėmė tarnautojas Gėgžnas ir išsiuntė į Prūsiją išspausdinti. Galima tik spėlioti, koks ryšys galėjo būti tarp Šliūpo sumanymo ir Gėgžno poelgio. Žinoma yra tik tai, kad Tilžėje apsigyvenęs „Varpo“ ir „Ūkininko“ redaktorius Jonas Kriaučiūnas, norėdamas „Pasakojimo“ I dalį paskelbti, pats Daukanto tekstą taisė pagal jau nusistovėjusią to meto leidiniuose rašybą ir kalbą.

Čia reikia paminėti, jog Daukanto „Pasakojimo“ autografe yra ne autoriaus darytų mėlynų, raudonų pieštuku įrašų: skaičių, kryželių. Palyginus autografo tekstą su 1893 m. spausdintuoju,

paaikšėjo, jog šie įrašai padaryti rengiant šį leidimą. Vadinas, autografe taisinėta redaktoriaus Jono Kriaučiūno. Štai raudonu pieštuku buvo taisyti išnašų skaičiai. Daukanto rankraštyje p. 13 yra trys išnašos, o leidinyje iš jų viena buvo nukelta į kitą puslapį: tokiu būdu leidinyje p. 11 yra pirma išnaša, o antra ir trečia nukeltos į 12 puslapį. Taigi išnašų numeracijos pakitimas buvo iš karto žymimas autografe. Panašiai buvo keičiami išnašų skaičiai: 14-ame rankraščio puslapyje pirma išnaša knygoje tapo trečia, todėl Daukanto skaičius 2 ištaisytas į skaičių 3. Toliau rankraščio 19 puslapyje skaičius 2 taisytas raudonu pieštuku į 1; p. 45 – 1–2; taip pat p. 48, 51. Pačiame rankraštyje buvo taisytos ir kai kurios Daukanto klaidelės. Pavyzdžiui, istorikas, kaip jam buvo būdinga, ne visada nuosekliai rašė vietovardžius, vardažodžius. Teksto rengėjas 51-ame rankraščio puslapyje vardažodį *Torlhof*, kurį Daukantas rašė *Thorlof* ir *Torlhof*, apibrėžė mėlynu pieštuku ir padėjo kryželį, leidime visur randame *Torlhof*. Taip pat 57 puslapyje mėlynu pieštuku apibrėžtas žodis *Jacwiewu*, kurį pats Daukantas dažniau rašė *Jatwiewu*.

Kriaučiūnas turbūt parengė nedidelę dalį Daukanto teksto ir 1893 m. savo rankraštį įteikė Martyno Jankaus spaustuvei Bitėnuose. Jankus išspausdino 96 puslapių knygelę, kurioje įdėta nepilni Daukanto 13 skyrelių. Manoma, kad spausdinimas greičiausiai sustojo dėl 1893 m. Amerikoje „Vienybe Lietuvninku“ pradėtos publikuoti „Lietuvos istorijos (Istorija Žemaitiška)“ I dalies²⁵.

Atkreiptinas dėmesys, kad po Daukanto mirties jo draugai (pvz., Vaišvila), amžininkai ne visada tiksliai nurodydavo jo veikalų pavadinimus. Dažnai tiek „Pasakojimas“, tiek „Istorija Žemaitiška“ būdavo pavadinami „Lietuvos istorija“. Todėl galima spėlioti, kad Jankus manė, jog išleido tą patį tekstą.

Be to, tais pat 1893 m. Jankui nesisekė: pas jį darė kratas, jį tardė²⁶. Dėl visų šių aplinkybių spausdinimas sustojo. Likusią neišspausdintą tiražo dalį iš Kriaučiūno nupirko Jurgis Bielinis, kuris pats pratęsė veikalo tekstą, galbūt paskaitęs išspausdintos „Lietuvos istorijos“, taip pat ir kitų tekstų²⁷. Taip Daukanto „Pasakojimas“ ir buvo platinamas: Kriaučiūno parengtas tekstas pagal istoriko autografą sujungtas su Bielinio sukurtuoju. Knygelė išėjo 240 puslapių su senąja 1893 m. data, nors iš tikrųjų pasirodė 1899 m.

Palyginus 1893 m. leidinį su autografu matyti, kad daugiausia daryti ortografijos pakeitimai. Kaip rašo Giedrius Subačius: „[L]ietuvių rašomosios kalbos darbuose neįprasta kelti klausimo apie spaustuvininkų vaidmenį rašybai norminti“²⁸, tačiau iš tikrųjų lietuvių bendrinė kalba formavosi veikianti leidyklų. Mažąją Lietuvoje vokiečių kalba buvo dominuojanti, todėl spausdinant lietuviškus tekstus buvo naudojamos tos spaustuvės galimybės, kurios buvo pritaikytos vokiškiems tekstams. „Kitakalbiai spaustuvininkai, gerai mokėję A statuso kalbas, spausdindami Ž kalbos tekstus paprastai neskirdavo lėšų lieti papildomiems ženklams, kurie nebuvo vartojami A kalbų tekstuose.“²⁹ Jeigu leidėjas ir būtų siekęs išlaikyti Daukanto rašybą ir, žinoma, kalbą, vargu, ar iki galo tai būtų pavykę, nes istoriko ortografija buvo rinktinė, spaustuvei būtų tekę užsakinėti specialius ženklus, o tai jau gerokai būtų branginę leidinį.

Daukantas, rašydamas „Pasakojimą“, jau rečiau vartojo raides su diakritiniais ženklais, tačiau visai jų neatsisakė.

Palyginus „Pasakojimo“ autografo ir leidinio tekstus matyti, kad nuosekliausiai keista Daukanto rašyba. Iš raidžių, kurios keičiant nepakeitė morfeminės reikšmės, galima paminėti: *à, i, w, ł, ú, ù* → *a, q, j, v, l, u*. Taip pat Daukantas tuo laiku dvibalsius *ai, ei* bei rečiau rašomus *ui* rašė su *j*: *aj, ej, uj*. 1893 m. tekste visur dvibalsiuose raidė *j* keista į *i*, pavyzdžiui, *łajkomis* → *laikomi, tautaj* → *tautai, wejkalus* → *veikalus, jej* → *jei, wełtuj* → *veltui*.

Daukantas „Pasakojimo“ digrafu *ie* ženklino savo tarmės [ie], kuris leidinyje buvo keičiamas į *ē*, pvz.: *viel* → *vēl; niera* → *nēra; tekieja* → *tekējo*.

Tačiau daugelis Daukanto diakritikų buvo įsivesti tam tikriems žemaitiškiems garsams žymėti. Tokiais atvejais kartu su diakritiku buvo atsisakoma ir žemaitiškos formos. Pavyzdžiui, *garsės* → *garsias; sunkė* → *sunkiai; dejūjent* → *dejuojent, Letuwiū* → *Lietuvių*.

„Pasakojimo“ leidinyje Daukanto vartotos žemaitiškos sutrumpėjusios galūnės buvo keičiamos vakarietiškomis: *nor* → *nori*, *tur* → *turi*, *tek* → *teka*, *widurie* → *viduryje*, *sauletekie* → *saulėtekėje*.

Žemaitišką galūninį *a* leidėjas keitė į *o*: *moksła* → *mokslo*, *nebuwa* → *nebuvo*.

Kartais neapsieita be hipernormalizmų: *sritys* → *srietis*, *rikie* → *rykija*.

Kriaučiūnas rašė afrikatas ten, kur Daukantas jų nežymėjo: *meldu* → *meldžiu*, *zodius* → *žodžius*, *mokantiū* → *mokancziū*, *iszmietiau* → *iszmecziau*.

Palyginus tekstus, galima sakyti, kad didesnių praleidimų nerasta. Pavyzdžiui, neįdėtas toks pratarmės sakinytis: *Ir tejp kami randi paraszyta, kantri ir narsi karejwej, skaityk kantrus ir narsus karejwej, kami randi kantri wira, skaityk kantru wiru ir tejp tolaus* 4. Praleidžiami pavieniai žodžiai, kartais praleisti Daukanto rašyti paralelizmai: *lawonus arba numirielus* → *numirėlius*.

Pasitaiko leksikos keitimų: *iursztus* → *isimaisziusius*; *esant daugiaus* → *buse daugiau*; *pirmoie gimine* → *pirmiausiai*; *i jura* → *i kursziszkas mares*.

Galima leidinyje rasti ir netikslaus redagavimo: *susiner su upe Musza po Bauskapyle, kami dara Letupe* → *susiner su upe Musza po Bauskapyle, nuo kur darosi Lėlupė*; *Stokodamis tinaj giedrū* → *Nėsant giedrū*.

Pasitaiko ir klaidingų teksto keitimų: *lykima* → *tikėjimą*, *Palacka* → *Palaika*.

Apibendrinant šio straipsnio tyrimo rezultatus, galima būtų pasakyti, jog XIX a. pabaigoje, artėjant Simono Daukanto 100-osioms gimimo metinėms, daugelio buvo sukrusta pasirūpinti, kad istoriko darbai būtų išspausdinti. Kaip rodo atsiliepimai leidinyje „Aušra“, to meto šviesuolių laikai, Lietuvoje jaustas didelis poreikis turėti lietuvišką istoriją. Tačiau dėsninga, jog vyresnioji karta, beveik Daukanto amžininkai, daugiausia kunigai, gana skeptiškai žvelgė į jo darbus, tuo parodydami, kaip jiems sunkiai sekėsi religinį gyvenimą suderinti su kultūra, pritaikyti katalikybę prie demokratėjančio proceso, kurį vėlgi, kaip ir Daukanto laikais, daugiausia „vežė“ jaunoji karta iš užsienio.

Aušrininkų pastangomis buvo padaryta, kad apie Daukantą daugiau sužinotų platesnę Lietuvos visuomenės dalis, kad jubiliejui artėjant galėtų paskaityti jo darbų.

Straipsnyje panaudota medžiaga parodė, jog būta keleto turbūt nesusijusių bandymų publikuoti skandalingai kelis kartus perrašyto „Pasakojimo“ tekstą. Iki šiol nežinomas, bet greičiausiai neišlikęs Šliūpo nuorašas, atrodo, buvo pirmasis bandymas mokliškai publikuoti Daukanto istoriją „Pasakojimas apie veikalus lietuvių tautos senovėje“.

Beveik detektyvinis Gėgžno poelgis, kai vagiamas autografas, kad būtų išspausdintas, tik dar ryškiau liudija konservatyviosios to laiko inteligentijos priešinimąsi pateikti tautos teismui Lietuvos Herodoto darbus.

Straipsnyje pateikta 1893 m. spausdinto „Pasakojimo“ ir autografo teksto analizė parodė, kad redaguota buvo iš esmės tokiais pat principais, kaip ir daugelis to meto Mažosios Lietuvos leidinių.

Išnašos

¹ [Daukantas S.] Pasakojimas apie Wejkalus Lietuwiū tautos senowie kuri trumpaj apraszia Simonas Daukantas Rasztinikas Pilozopios Magistras metuose 1850. Rankraštis saugomas VUB rankraštyne, sign. F. 1, b. F 171.

² Parplis. Isz Lietuvos. *Auszra*, 8, 9 ir 10, 1883, p. 289–290.

³ Šliūpas J. *Lietuvių tauta senovėje ir šiandien*. Plymouth, PA, spauda ir kaštai „Vienybės Lietuvninku“, 1897, p. 3.

⁴ Žagaras. *Auszra*, 2 ir 3, 1885, p. 60.

⁵ [Daukantas S.] Pasakojimai apie Veikalus Lietuvių tautos senovėje, paraszyti per Simoną Daukantą Philosophijos Magistrą, 1850 metuose. Iszleista per J. K. Kauniszki 1893.

- ⁶ Merkys V. Teksto komentarai. Simonas Daukantas. *Raštai*. Vilnius: Vaga, 1976, p. 796–797.
- ⁷ Bončkutė R. S. Daukanto istoriografinių darbų rankraščiai. *Senoji Lietuvos literatūra. Devynioliktan amžiuo žengus*, 3. Vilnius: Pradai, 1994, p. 113–148.
- ⁸ Subačius G. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba. *Lietuvių atgimimo istorijos studijos. Asmuo: tarp tautos ir valstybės*, 8. Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidykla, 1996, p. 68–86.
- ⁹ Bončkutė R. *Daukanto istoriografinių darbų rankraščiai...*, p. 117–122.
- ¹⁰ Bončkutė R. Simono Daukanto vertimų ir sekimų rankraščiai. *Lituanistica*, 4(20). Vilnius: Academia, 1994, p. 68–70.
- ¹¹ Subačius G. Jurgio Ambraziejaus Pabrėžos žemaičių kalba..., p. 49.
- ¹² Ten pat, p. 47.
- ¹³ Bončkutė R. Dar kartą apie Simono Daukanto ir Motiejaus Valančiaus susitikimą. *LKMA metraštis*, XX. Vilnius: Katalikų akademija, 2002, p. 21–33.
- ¹⁴ Žukas S. Pirmasis dokumentų rinkinys apie Simoną Daukantą „Medega S. Daukanto Bijografijai“ (1898 m.). *Lietuvių atgimimo istorijos studijos. Simonas Daukantas*. Vilnius: Viltis, 1993, p. 264.
- ¹⁵ Šliūpas J. *Rinktiniai raštai*. Sudarė, įvadą ir paaiškinimą parašė K. Doveika. Vilnius: Vaga, 1977, p. 412.
- ¹⁶ Žukas S. Pirmasis dokumentų rinkinys apie Simoną Daukantą..., p. 264.
- ¹⁷ Šnavičienė I. Konfesinis Antano Baranausko lietuviškosios kūrybos ištakų aspektas. *Archivum Lithuanicum*, 6. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2004, p. 166.
- ¹⁸ Žukas S. Pirmasis dokumentų rinkinys apie Simoną Daukantą..., p. 13.
- ¹⁹ Šliūpas J. *Rinktiniai raštai...*, p. 411.
- ²⁰ Ten pat, p. 417.
- ²¹ Ten pat, p. 412.
- ²² Ten pat.
- ²³ Ten pat, p. 417.
- ²⁴ Kuksztis, 1883, p. 42.
- ²⁵ Merkys V. Teksto komentarai. Simonas Daukantas. *Raštai...*, p. 796.
- ²⁶ Ten pat, p. 797.
- ²⁷ Ten pat.
- ²⁸ Subačius G. Spaustuvininkų įtaka rašybai ir jos standartams. *Archivum Lithuanicum*, 3. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag, 2001, p. 129.
- ²⁹ Ten pat.

**Historiography „The Deeds of Lithuanians in the Ancient Times“
by Simonas Daukantas: History of its Publishing in Prussian Lithuania**

Roma Bončkutė

Summary

The history of the printing of the book in Lithuania „The Deeds of Lithuanians in the Ancient Times“ is discussed in this article.

In the end of the 19th century many people wanted to have the works of the historian Daukantas printed because of his approaching 100 year anniversary. According to the comments in Ausra by the Lithuanian intelligentsia, there was a big demand for the history of Lithuania to come into existence. Nevertheless, the older generation, almost Daukantas coevals and mostly priests looked very critically at his works. This fact shows that for them it was really difficult to combine religious life with culture, to accommodate Catholicism with democratic processes. That is the reason why younger generation, pushed the publication of Daukantas works ahead. The fact that this young generation was mainly intelligentsia who finished studies abroad helped them to understand the value of Daukantas works.

The material that was used in this article showed that there were several coincidental attempts to publish the text of „The Deeds“. Undiscovered until present, probably unpreserved copy of Shliupas (Šliūpas) was probably the first attempt to publish „The Deeds of Lithuanians in the Ancient Times“ scientifically.

Almost detective action of Gegznas, when an autograph is being stolen in order to be printed, even more describes the conservative antagonism to put the works of Lithuanian Herodotus under people's judgement.

The analysis of „The Deeds of Lithuanians in the Ancient Times“ printed in 1893 and the autograph that are both presented in this paper, showed that the text was edited using the same principles as it was used in many Lithuanian works of that time.

Gauta 2004 10 03
Spausdinti rekomendavo: dr. Džiuljeta Maskuliūnienė,
dr. Žavinta Sidabraitė